

Schoonheid en onmenselijkheid

Tot het einde van het schooljaar bespreken experts van het Rijksmuseum Amsterdam verschillende objecten uit de collectie, verspreid over de tijdvakken, en plaatsen deze in hun historische context.

Gijs van der Ham is senior conservator geschiedenis bij het Rijksmuseum. Hij publiceerde dit jaar *De geschiedenis van Nederland in 100 voorwerpen*, waar ook deze doos in voorkomt, en *Dof goud. Nederland en Ghana 1593-1872*, waarbij een detail van de doos zelfs het omslag siert.

Voor mij is deze kleine doos – achttien bij twaalf centimeter groot en zo'n zes centimeter hoog – een van de bijzondere voorwerpen in het Rijksmuseum. Gemaakt in 1749, is het in de eerste plaats gewoon een spectaculair en prachtig ding, door het sterke contrast tussen het zwarte schildpad en het lichte goud én door het ruwe goudklompje dat midden op het deksel is bevestigd; een weerbarstig element in het verder zo uitgewogen uiterlijk. Alle kanten zijn versierd en alles heeft betekenis en hangt met elkaar samen. En al is de doos dan nu zelf leeg, het bevat op een indirecte manier allerlei verhalen die ook nu nog relevant zijn.

Als je hem in je hand zou mogen nemen en je draait hem om, dan zie je dat op de bodem met kleine staafjes goud in het schildpad een eenvoudige kaart van de West-Afrikaanse kust is gelegd. 'Africa' staat er voor de zekerheid bij, ook in goud. Wie verder kijkt, merkt dat de hele doos Afrika ademt en het deksel het prominentst. Want in één oogopslag en met veel opsmuk is hierop te zien hoe Nederland goed geld verdiende in het gebied dat op de onderkant is weergegeven. Het goud in het midden geeft aan dat de handel in deze grondstof toen cruciaal was. Het klompje lijkt met opzet ruw te zijn gelaten, de witte steentjes waarmee het werd gevonden, zitten

er nog gewoon in. Dit stukje erts is op een opvallend inventieve manier in het geheel van de voorstelling opgenomen: het fungeert hierin als rots. De vrouw rechts leunt ertegenaan en houdt een schaalje in het water dat eruit lijkt te stromen, de man links laat er een grote slagrand van een olifant op rusten. Bij beiden is het goudplaat zo bewerkt dat het donkerder en doffer is dan de rest, zodat zij dus voor Afrikanen kunnen doorgaan. Heel anders dan de man in het midden die boven op de rots zit. Hij stelt Mercurius voor, de Romeinse god van de handel. Hij houdt een embleem vast met de letters GWC, een aanduiding van de (Geotrooieerde) West-Indische Compagnie, vaker trouwens als WIC afgekort. Gedrieën vormen zij een ode aan de handel die deze compagnie op de kusten van West-Afrika bedreef. De vrouw wast goud en in de scène naast haar wordt bovendien naar goud gezocht.

Het goud dat te vinden was in deze streek, was omstreeks 1600 de belangrijkste reden voor Nederlandse handelsschepen om erheen te varen. De kust werd hierom zelfs Goudkust genoemd. Ook ivoor werd graag gekocht, vandaar dat de man die olifantstand draagt. Maar veruit het interessantst is wat mij betreft de veel minder opvallende scène links. Je moet zelfs goed kijken om te zien wat daar gebeurt: ►

een Europeaan koopt mensen van een Afrikaan, zoals blijkt uit hun gebaren en uit het zakje (met goud erin) dat de Europeaan in zijn hand houdt. Slavenhandel dus, en niets anders. Op de vier zijanten zijn – eveneens in goud – drie belangrijke Nederlandse forten afgebeeld die aan de Goudkust (nu Ghana) stonden: het hoofdfort in Elmina en de forten Nassau en Amsterdam daar in de buurt. Het vierde aanzicht toont Curaçao, waar slaven werden doorverkocht om in Amerika te werk te worden gesteld. De rijkdom en trots die de doos uitstraalt, was niet voor niets: de doos was speciaal gemaakt voor een document waarin de WIC stadhouder Willem IV plechtig verzocht het ‘oppergouvernement’ van het bedrijf op zich te nemen. Vandaar dat diens wapenschild de bovenzijde van het deksel siert en vandaar dat de activiteiten van de WIC het uiterlijk van de doos zo bepalen. Al ging het om een erebaan, de actie van de WIC-directie stond niet op zichzelf. Het stadhouderschap had in 1747 immers een nieuwe status gekregen toen Willem IV als eerste die functie in alle gewesten ging bekleden en het ambt vervolgens erfelijk werd. Leger en vloot, VOC en WIC stelden zich vervolgens ook onder zijn leiding. Zo’n machtsconcentratie had Nederland nog nooit gekend en ook hiervan is deze doos een krachtig symbool. Schoonheid en onmenselijkheid, Afrika en Nederland, macht en onmacht komen zo onverwacht in de doos samen. Dat bij elkaar maakt het ding voor mij eindeloos fascinerend. ■

Een grote afbeelding van het doosje is te vinden op de website van het Rijksmuseum: <http://bit.ly/18OA90W>. Dit doosje in het echt zien met uw leerlingen? Dat kan, want ze mogen gratis naar binnen (t/m 18 jaar). Kijk voor schoolprogramma’s en reserveringen op www.rijksmuseum.nl/onderwijs.

Volgende keer schrijft conservator maritieme collecties Jeroen van der Vliet over Van Speyk.

Kijken is Training in het kijken

‘De stront moet uit de ogen!’ riep onze hoogleraar middeleeuwen. Als eerstejaars zagen we die afbeelding van Franciscus heus wel, maar we kéken niet. Leren kijken is bij geschiedenis uitermate belangrijk. Als je de details van een afbeelding niet opmerkt, gaat de boodschap van de maker verloren. Alleen moet je dat wel aangeleerd krijgen. Een eenvoudige, maar doeltreffende manier om leerlingen te leren kijken, toegepast op het gouden WIC-doozje uit het Rijksmuseum Amsterdam.

Wat?

Oefening in het herkennen van details op een afbeelding door een raster met kijkgaatjes en drie kijk rondes. Gebruik als afbeelding het bovenaanzicht van het gouden WIC-doozje uit het Rijksmuseum. Maak het raster digitaal, via een PowerPoint. Voor deze les is dus een digibord of beamer en whiteboard noodzakelijk. De leerlingen hebben een schrift of los vel papier nodig en een potlood: zij moeten mee gaan tekenen.

Voor wie?

Geschikt voor tweede klas vmbo, havo en vwo. In die jaarlaag komen de WIC en driehoekshandel aan